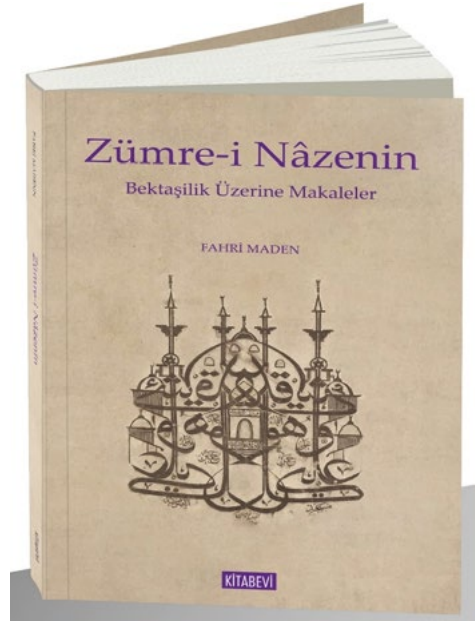


Fahri Maden, Zümre-i Nâzenin (Bektaşilik Üzerine Makaleler), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020*

Birol YILDIRIM**

Tarikat-ı aliye-i Bektaşîye'nin kurucu piri olan Hacı Bektaş Veli Hazretleri, Orta Asya'dan Balkanlara kadar tarikatının yayıldığı coğrafyada gönüllerin Hünkârı olarak yerini almıştır. Yesevi yolunun çerağlarından biri olarak muhteşem bir hikâye ile Anadolu'ya giriş yaparak Osmanlı'nın yayıldığı coğrafyada kök salmıştır. Bu çileli coğrafyanın "acıısını bal eyleyerek" hayatın yaşanılır olmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Eline kılıç değil çapayı alarak göçebe toplumun toprağa kök salmasına ve barışına öncülük etmiştir. Coğrafyamızın önemli gönül sultanlarından Yunus Emre'ye ilk manevi dokunuşu yaparak onu uyandırmıştır. Hz. Mevlana ile güzel ilişkiler geliştirmiştir. Gönül şehrindeki büyük mücadelenin şemasını çizerek, iman tahtasının/sadır arkasındaki şeytani ve rahmani güçler arasındaki büyük mücadeleye dikkat çekmiştir. Manevi gönül fatihlerine "dört kapı kırk makam" gibi ulvi bir hedef göstermiştir. Beş vakit namazı bir tasvirinde, Peygamber Efendimiz ve dört halife efendilerimize, bir tasvirinde de, sabah, öyle, ikindi, akşam ve yatsı vakitlerine benzeterek namaz ibadetine ve dört halife efendilerimizin önemine dikkat çekmiştir. Dahası bizlere "Makalât" gibi bir şaheser bırakarak çizdiği muhkem yolun esaslarını vuzuha kavuşturmuştur.



Tarikatın tarihi serencamına baktığımızda daha çok Balkanlarda neşvünema bulunduğu görülmektedir. Bu coğrafyada Osmanlı öncesinde Sarı Saltık ile temsil edilen Alevi ve Bektaşî inancı, özellikle Sultan II. Murad zamanında yeniçeri ordusu ile birlikte Balkanlar'da etkinliklerini artırmışlar, Kanuni döneminde Gül Baba ile Budapeşte'ye kadar ulaşmıştır. Öyle ki Makedonya ve Kosova XVIII. yüzyılın sonlarında halkın çoğunluğunun Bektaşî tarikatına mensup olduğu bir bölge haline

* Geliş Tarihi: 01.11.2020, Kabul Tarihi: 01.11.2020. DOI: 10.34189/hbv.96.030

** Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,, Kastamonu/Türkiye, byildirim@kastamonu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4640-8549>.

gelmiştir. Ele aldığımız eserin içeriği de zaten daha çok Rumeli ve Balkanlar ile ilgilidir.

Bu girişten sonra tanıtımını yapacağımız eserin içeriğine geçebiliriz. Fahri Maden tarafından kaleme alınan “*Zümre-i Nazenin Bektaşilik Üzerine Makaleler*” adlı eser, altı ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Tire yöresinde Bektaşiliğin tarihi seyrini ele almaktadır. İbn Batuta’ya göre bir Ahi kenti konumunda olan Tire’de geçmiş asırlarda Bektaşilik için önemli bir merkez olmuş, bu tarike ait birçok tekke açılmış, önemli şahsiyetler yetişmiştir. Hacı Bektaş Veli’den sonra tarikatın ikinci kurucu piri/pir-i sani mesabesinde olan Balım Sultan (v. 1516) ismini taşıyan bir tekke ve bir türbe olması yörenin Bektaşilik adına önemini artırmaktadır.

Bektaşiliğin 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşiliğe yönelik yasaktan doğal olarak bu bölgedeki Bektaşi tekkeleri de olumsuz etkilenmiştir. Bu yörede yer alan Arap pınarı tekkesinde görev yapan Halife Hacı Hüseyin Efendi’nin müritlerini sıra dayacağına çekmesi, buna rağmen saygı ve hürmet görmesi eserde yer alan ilginç bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zatın yetiştirip icazet verdiği kişilerden biri olan polis memuru Mustafa Turabi Baba dikkatimizi çekmiştir. Zira tasavvuf müessesesi hakkında özellikle modern dönemde halk katında oluşan birçok olumsuz telakki vardır. O da tasavvuf ve tarikat yaşantısının kişiye hayatın doğal akışından koparacağıdır. Hâlbuki “halvet der-encümen/halk içinde hakla beraber olmak” ilkesi gereği Allah dostları her pozisyonda manevî görevlerini yerine getirmişleridir. Nitekim cumhuriyet döneminde “kravatlı evliya” diye ifade edilen bu minvalde her meşrep ve tarikten birçok zat yetişmiş, Yunus’un deymiyle dervişliğin hırka ve taçla olmayacağını lisan-ı hâl ile çok güzel bir şekilde ifade etmişleridir. Tire’deki Horasanlı Ali Baba tekkesinin son postnişinlerinden yüzbaşı emeklisi Kazım Baba’yı da bu minvalde değerlendirmek doğru olacaktır.

Saka Baba’nın kuru yerden su çıkarma ritüeli birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Kastamonu’da Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri’nin külliyesinde yer alan Asa suyunun da benzer bir öyküsü vardır. Söz konusu makaleden Bektaşiliğin aziz hatırasının yörede canlı bir şekilde yaşadığı anlaşılmaktadır. Bir iş adamı yörede onarım faaliyetine girişmiştir.

İkinci bölüm Babaeski’de bulunan Sarı Saltık Tekkesi üzerinedir. Yazar bu vesile ile Sarı Saltık’ın efsanevi kişiliği hakkında birinci elden kaynaklara dayanarak geniş bilgi vermiştir. Evliya Çelebi’nin “Kâligra Sultan” (Cunbur, 1995: 910) olarak andığı Sarı Saltık’ı (Saltuk) çok önemli bir şahsiyettir. Balkanlardan Anadolu ve Mısır’a oradan İran topraklarına kadar adına açılan tekke ve çoğu makam konumunda türbelerin olması bu zatın gönül dünyamızdaki yerini ortaya koymaktadır. Şeyhülislam Ebüssüüd Efendi’nin onun hakkında verdiği ‘Perhiz ile zayıf düşmüş keşiş’ fetvasını anlamak zordur. Bu fetvaya rağmen Kanuni Sultan Süleyman’ın Sarı Saltık’a karşı olumsuz bir tavrının tespit edilmemiş olması fetvanın etkili olmadığını göstermektedir. Bu fetvanın yanında, Osmanlı döneminde selefiye ekolüne mensup

tefkir etme yanlısı Kadızadelilerden Vani Mehmed Efendi'nin Kamber Baba türbesini yıktırması Osmanlı ilim ve irfan hayatına darbe vurmuş bu zihniyetle bizi karşı karşıya bırakmaktadır. Yazar'ın 1826 felaketi olarak ifade ettiği olaydan Sarı Saltık tekkesi de nasibini almıştır. Tekkenin yıkılması ve yeniden inşası ile ilgili kitapta geniş bilgi verilmiştir. Hünkâr Hacı Bektaş Veli Hazretlerinin Sarı Saltık'ı (Saltuk) Balkanlar'a gönderirken bir takım kutsal emanetler yanında bir de tahta kılıç kuşandırmasının verdiği mesaj çok önemlidir. Onu insanları öldürmeye değil, adeta manen diriltmeye göndermiştir.

Özellikle Rumeli, Balkanlar ve Tunceli yöresi başta olmak üzere manevî hatırasının canlı bir şekilde yaşıyor olmasıdır. Bunun yanında Kırklareli İl Genel Meclisi tarafından 2018 yılı itibarıyla Sarı Saltık adına bir türbe inşa edilmesi karar verilmiştir.

Üçüncü bölümün konusu Selanik'te Bektaşılıktır. Balkanların bu önemli şehrinde XV. yüzyıldan itibaren Bektaşılık gelişmiş ve yayılmıştır. 1826 yılında tarikatın yasaklanması üzerine Bektaşî dervişleri tekkeleri terk ederler. Selanik'e ulaşan yıkım memurları, tekkelerin meydan odalarını yok etmiş ele geçen kitap ve eşyalar kayıt altına alınarak İstanbul'a sevk edilmiş, tekkelere ehl-i sünnet tarik mensuplarından atamalar yapılmıştır. Türk idaresinin sona ermesinden ve mübadele ile Müslüman nüfusun ayrılmasından sonra il genelinde büyük bir yıkım faaliyeti gerçekleşmiştir. Bu yıkımdan Bektaşî tekke ve türbeleri de nasibini almıştır. Mübadele sonrası Rumların henüz bir ay önce vefat etmiş olan Bektaşî Şeyhi Sabri Efendi'nin naaşını mezarından çıkarıp sokaklarda sürüklemeleri Yunan gazetelerine dahi yansımıştır. Milli mücadele döneminde yaşanan Müslüman katliamında Bektaşî şeyhi Hasan Baba da şehit edilmiştir.

Yazar, Köprülü'de Hacet Baba Tekke'sini ele aldığı bölümde diğer bölümlerden farklı olarak tablolar halinde bolca istatistiksel bilgi vermiştir. 1826 yılında alınan yasaklama kararından Köprülü'de Hacet Baba Tekkesi de nasibini almıştır. Fakat XX. Yüzyılın ikinci yarısında Sultan Abdülaziz Han döneminde Bektaşîler üzerindeki devlet baskısının azalması ile diğerlerinde olduğu gibi bu tekkede canlandırılmaya çalışılmıştır. Tekke tamamen yok olmuş, yerine hastane inşa edilmiştir.

Beşinci bölümde önemli bir Bektaşî sürgünü olan Hamdullah Çelebi ve ailesinin çileli sürgün öyküsü konu edilir. Hamdullah Çelebi ve ailesinin sürgün kararı Hacıbektaş ahalisi tarafından büyük bir üzüntü ile karşılanmış, hatta birçok kasaba sakini onlarla birlikte göçmek istemiştir. İlim ve irfan sahibi bu zatın yanında götürdüğü alevî yol erkânına dair üç deve yükü olduğu ifade edilen önemli eserlerin değişik sebeplerle yok olması ve günümüze gelmemesi büyük bir kayıptır. Alevî yol erkânına dair bu önemli eserler günümüze gelse idi belki bugünkü birçok tartışmaya ışık tutacaktı. Kişisel af talepleri olumlu karşılık bulmayan Şeyh Efendi'ye Sivas ve Halep valilerinin merkezi hükümet nezdindeki girişimleri de sonuç vermemiştir. Bundan dolayı sürgünden sonraki hayatının tamamını Amasya'da geçirmiş, 1840 yılında affedilmesi rağmen

bazı nedenlerden dolayı Kırşehir'e dönmeyerek Amasya'da yaşamaya devam etmiştir. Bölge halkının ilgisine mazhar olmuştur. Bu ilgi yardım girişimlerini de beraberinde getirmiştir. Fakat bu zât gelen yardımları ihtiyaç sahiplerine yönlendirerek hayatını fakr-u zaruret içinde geçirmiştir. Kişilik olarak Hz. Hüseyin Efendimize benzetilen bu cesur zât, 1846 yılında Amasya'da vefat etmiştir. Kabri üzerine türbe yapılarak koruma altına alınmıştır. Günümüzde türbesi onarılmış, hatırası canlı bir şekilde yaşamakta ve yaşatılmaktadır. Aynı zamanda şair olan bu zatın tanıtımını yaptığımız eserde şiirlerine de yer verilmiştir.

Eserin “Meclis-i Meşâyih Kararlarında Bektaşılık” bölümü oldukça önem arz etmektedir. Zira din adına ortaya çıkan bazı grupların dini istismar edici tavır ve davranışları ortaya çıktıkça bir kontrol mekanizması olarak “Meclis-i Meşâyih” kurumu akla gelmektedir. Bu öneri özellikle önemli bir tasavvuf akademisyeni olan ve Diyanet Teşkilatında da üst düzey görevler almış olan Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz tarafından gündeme getirilmektedir. (Yılmaz, 2018) Tasavvuf camiasında bu görüşe karşı çıkanlar da vardır. Atatürk üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Ana Bilim Dalı Başkanlığı ve tarikat-ı aliye-i Kadriyenin halisiyye kolunda tarikat şeyhliği yapan Prof. Dr. İsa Çelik ile yaptığım görüşmede meşihat makamı benzeri bir kurumun tesis edilmesinin sakıncalarından bahsetti. İsa Çelik'e göre böyle bir kurum tarikatları siyasetin etki alanına sokar. Tarikatlar siyasetin oyuncağı haline gelir ve özgünlüklerini kaybederler. Tasavvuf karşıtı ulema ön yargılı hükümler verebilir. (KK-1)

İsa Çelik bu görüşlerinde haksız değildir. İşin aslı ortada geçmişte yaşanmış bir Kadızadeliler vak'ası vardır. Niyazi Mısırî Hazretlerine yapılanlar vicdanları sızlatacak cinstendir. Diğer yandan böyle bir kontrol mekanizmasına Alevi ve Bektaşî topluluğu da uzak durmaktadır. Nitekim geçtiğimiz yıllarda gerçekleşen Alevi açılımında devlet yetkilileri Alevi dedelerine maaş teklif etmesine rağmen, Alevi dedeleri bu teklifi kabul etmemişlerdir. 1793 yılında II. Mahmud zamanında ilan edilen fermanlar doğrultusunda gerçekleşen faaliyetler de göz ardı edilmeden 1866-1922 yılları arasında (toplam 56 yıl) ülkenin her köşesindeki şubeleri ile birlikte tarikatlar üzerinde etkin bir kontrol mekanizması kuran, işgal yıllarında bile kontrol faaliyetleri sekteye uğramadan devam eden meclis-i meşâyih tecrübesi bu eserde yazar, konuyla ilgili arşiv kayıtlarının özellikle Bektaşılık ile ilgili kısmın sistematik bir özetini vermiştir.

Meclis-i Meşâyih özellikle şeyh atamaları ile ilgilenmiştir. Şeyhlik imtihanlarını çok titiz bir şekilde yapmıştır. Yazara göre bu imtihan sistemi günümüzdeki şeyh atamalarına ışık tutacak mahiyettedir. Külliyyat çapındaki meclis-i meşâyih kararlar serisininin 371 âdeti Bektaşılık hakkındadır. Bunların büyük çoğunluğu ise, Hacı Bektaş Veli Tekke'si ile ilgilidir.

Meselenin Bektaşılık boyutu, yazarın sık sık “büyük felaket” olarak ifade ettiği 1826 yılında başlar. Yazara göre devlet, Bektaşiliği yeniceilik ile olan ilişkisinden

dolayı hedef almıştır. Bunun üzerine meclis, Bektaşiliği yasaklayarak tekkelerine genellikle Nakşibendi şeyhlerini atar. Bu uygulama, tekkelerin kapatılıp Diyanet İşleri Başkanlığının uhdesine devredildiği 1925 yılına kadar devam etmiştir. Hükümet, Bektaşiliği yasaklamakla birlikte zaman zaman onları muhatap alarak onlarla yazışmalar yapmaktan geri durmamıştır. Yasaklamalara rağmen Bektaşiler devlete küsmemişler, bütün güçleri ile vatan savunmasında yer aldıkları gibi, Kurtuluş savaşı yıllarında ordumuzun muzafferiyeti için tekkelerinde salât-ı nâriye okumuşlardır. Bu durum meclis kayıtlarına da geçmiştir. Benzer fedakârlık örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Belgesel tadındaki eserde yazar tarikata ait mimari yapıyı o kadar canlı tasvir etmiştir ki, okuyucu her karşılaştığı mezar taşına bir Fatıha-i Şerif okumadan geçememektedir. *Zümre-i Nâzenin* isimlendirilmesi derin bir estetik ve zarafeti ifade etmekte, Bektaşilerin baskı dönemlerinde böyle güzel bir örtünün altında saklandıklarını göstermektedir.

Alevi ve Bektaşî geleneğine mensup kardeşlerimiz, Anadolu'nun dört manevi direğinden biri kabul edilen/evtâd-ı erbaa Hünkâr Hacı Bektaş Veli Hazretleri'nin sahilî tarikatların zikir merasimlerinde anıldığını bilmelidirler.

Öncelikle bir tasavvuf sözlüğü kullanılarak “tecdid-i vudu, müvelleh, inha, salât-ı nariye” gibi okuyucuya yabancı gelebilecek kavramlar izah edilmelidir. İkincisi ise, “Meclis-i Meşayih Kararlarında Bektaşilik” adlı makaleye kurumun (1866-1922) kuruluş ve kaldırılış tarihleri yazılmalıdır. Ayrıca ele aldığı konular, mimari yapılar üzerinden anlatılan bu esere bir fotoğraf eki ilave edilmesi yerinde olur.

Çalışmayı eserden seçtiğimiz şu dizelerle bitirelim:

Hû
Gel bu kabr-i evliyaya sür yüzün ey tâlibâ
Kıl niyâz, eyle ziyâret derde istersen devâ
Feyz ihsân eyler ehl-i aşka rûhaniyyeti
Türbesinden enf-i irfâna bûy-i vefâ (s.93)

Temmetü'l-keâm Hitâmuhû misk Eyvallah hû. İllâ hû.

Kaynakça

Yazılı Kaynaklar

- Hacı Bektaş Veli. (1986). *Makalât*, Haz. Esad Coşan, İstanbul: Seha Neşriyat.
- Cunbur, Müjgân. (1995). “Evlîyâ Çelebi Seyâhatnâmesi’nde Ahmet Yesevî”, *Erdem Dergisi* 21, 887-918.
- Yılmaz, (Hasan Kamil). (2018). “Tarikat ve cemaatlerin denetlenmesinden başka çare yoktur”. Erişim tarihi: 24.11.2020. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tarikat-ve-cemaatlerin-denetlenmesinden-baska-care-yoktur/1213435>.

Sözlü Kaynaklar

KK1: İsa Çelik, 55, Doktora, Akademisyen, 24.11.2020, İsa Çelik’in evi

